

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

138:3 • 2018

Peter Haldén & Biörn Tjällén (red.), *Mod i strid och filosofi: Dygdetiska perspektiv från Aristoteles till drönarkriget* (Lund: Nordic Academic Press 2017). 240 s.

Den amerikanske statsvetaren Edward Luttwak argumenterade i en artikel i *Foreign Affairs* 1995 för att USA måste anpassa sig till en "post-heroisk" typ av krigföring. Det kalla krigets terrorbalans hade tillfälligt kunnat kontrollera den heroism som Luttwak förknippade med Napoleontidens beredvillighet att offra människoliv i stor skala. Nu, efter det kalla krigets slut och utan några återhållande faktorer för den återstående supermakten, fanns en risk att USA skulle ge sig in i militära äventyr och ådra sig förluster i människoliv som det amerikanska samhället inte skulle kunna acceptera. Men en global stormakt som USA kan inte förhålla sig passiv när storskaliga övergrepp begås någonstans i världen. Man har moraliska förväntningar på sig – både från omvärlden och från en opinion på hemmaplan – att man ska göra något. Det Luttwak föreslog var en "oheroisk realism" som innebar att man skulle nöja sig med partiella resultat i stället för att eftersträva fullständig framgång i de fall då sådan fullständig framgång skulle vara alltför kostsam i termer av förlorade amerikanska liv.

Luttwak förordade alltså inte att USA skulle avhålla sig från militära interventioner, men väl att USA borde vara måttfull i sina ambitioner med dessa interventioner. Inte heller påstod Luttwak att soldaten på slagfältet måste ge avkall på den klassiska militära dygden tapperhet. Vad han talade om var kriget snarare än striden, om hur de bör tänka som beslutar om krig, snarare än om hur de bör handla som deltar i kriget som soldater.

Icke desto mindre förtjänar frågan att ställas om inte också soldaternas verksamhet i dag – åtminstone i de västerländska demokratierna – präglas av ett post-heroiskt tänkande. De föreställningar om medborgarplikt som tidigare omgärdade till exempel allmän värnplikt i Sverige är uppenbart

försvagade idag. Nyligen påpekade Rekryteringsmyndigheten att man hade problem med ungdomar som inte infann sig till mönstringen – de verkade inte förstå detta med att de skulle ha en plikt att mönstra. Då ligger det nära till hands att misstänka att viljan till faktiska uppoffringar och till risktagande i krig också är uttunnad.

Därför är det angeläget och uppfriskande att en grupp akademiker tagit sig an frågan om hur synen på dygden tapperhet har förändrats över tiden. I boken *Mod i strid och filosofi* (redigerad av Peter Halldén och Biörn Tjällén) diskuteras och belyses tapperhet från historiska, psykologiska, sociologiska, konstvetenskapliga och litterära infallsvinklar. Nedslag görs i medeltida furstespeglar, karolinska dagböcker, i balettkonst och världskrigslitteratur. Tapperhetens koppling till manlighetsideal diskuteras, liksom frågan om användandet av drönare kan ses som ett utslag av feighet.

Bokens redaktörer pekar redan i inledningen på att det finns en kluvenhet i den samtida inställningen till tapperhet och heroism. Å ena sidan är vi (åtminstone i västerländska demokratier) ovilliga att acceptera höga förlustsiffror i krig och vi har en negativ uppfattning om personer som utsätter sig själva och andra för onödiga risker bara för att demonstrera sin tapperhet. Å andra sidan är tapperhet och heroism fortfarande gångbart inom populkulturen, och hjältedåd i andra sammanhang än krig, som till exempel i samband med farliga räddningsinsatser, beundras allmänt.

Denna kluvenhet är emellertid inget nytt, vilket bokens författare visar med önskvärd tydlighet. Tapperhet som klassisk dygd har alltid beskrivits som en medelväg mellan feighet och dumdristighet. Att ta onödiga risker bara för att visa sig själv modig har setts som en brist, inte en tillgång. Som Aristoteles en gång påpekade finns det två karaktärsbrister för varje dygd – en underdrift och en överdrift – och det är lika illa att omdömeslöst våga livet som att av feighet fly från en strid där man kan och bör slåss. Biörn Tjällén visar i sitt bidrag hur man under medeltiden illustrerade tapperheten med tre riddare på slagfältet. En rider med sänkt sköld och högburet huvud rakt in strid – det är ett överdrivet risktagande, ett uppvisningsmod som inte är tapperhet. En annan rider med uppfällt visir bort från striden – det är feigheten, som också har sina egna risker, då den flyende blottställer sitt huvud för att kunna se flyktvägen bättre. Den tredje riddaren däremot rider in i striden med skölden högt uppe till skydd för huvudet – det är *fortitudo*, tapperheten, som är omdömesgill i sitt risktagande.

Denna illustration pekar också på något som återkommer i flera bidrag, nämligen teorin om dygdernas enhet. I aristotelisk dygdetik ingår tapperheten i en familj av dygder tillsammans med klokhet, måttfullhet och rättrådighet. Riddarna som blottställer sina huvuden, oavsett om de gör det av högmod eller feighet, visar också att de brister i den dygd som främst

förknippas med huvudet, nämligen klokheden. En tapper människa är också en klok människa. Hon är dessutom måttfull, och här kan vi anknyta till Luttwaks post-heroiska krigföring igen. En klok och måttfull människa håller sig med realistiska mål och undviker överdrifter, i synnerhet sådana som kostar mer än de smakar. Men hon strider när det behövs och för moraliskt rätta mål. Och vad som gäller för människan, kan också gälla för en stat.

Boken belyser på ett tankeväckande sätt genusaspekter på tapperhet. Å ena sidan är tapperhet vanligen beskriven som en manlig dygd. Själva dygdbegreppet, *virtus* på latin, är avlett från ordet för man, *vir*. Å andra sidan är historien mer komplex än så, vilket Kristine Kolrud visar i sitt bidrag. Tapperheten gestaltas från medeltiden och framåt ofta som en kvinna, beväpnad och med rustning. På en 1500-talssköld avbildas tapperheten som en kvinna som bänder upp käftarna på ett lejon. Men även äran, klokheden och segern avbildas som kvinnor på denna sköld. Stridande kvinnor i historien, som Jeanne d'Arc, kunde också exemplifiera tapperhet i tidigmoderna framställningar, liksom kvinnor i den bibliska mytologin, som Judit, som förförde och halshög den babyloniske generalen Holofernes. Sådana exempel säger givetvis inget om kvinnans faktiska ställning. Men de visar att man åtminstone inte ser det som orimligt att associera tapperhet med kvinnor. Jag är mer fundersam när det gäller Kolruds antagande att kolonnen som konstnärlig symbol för tapperhet skulle ha med den bibliske Simson att göra. En annan väl så rimlig hypotes är att kolonnens koppling till tapperhet har att göra med dess förmåga att bära upp byggnadsdelar, vilket anknyter till tapperhetens förmåga att bära upp människan.

Tapperhet var en dygd som åtminstone före franska revolutionen förknippades med adelskap. Adelsmän, vilka som klass också var historiskt förbundna med krigets värv, såg tapperheten som sin specifika dygd. Men, som Andreas Hellerstedt visar i sitt bidrag, redan under 1600-talet ifrågasattes i Sverige såväl adelns monopol på tapperhet som denna dygds självklara överlägsenhet. Tapperhet tolkades som något som man kunde förvärva, snarare än något som följde med en titel. Och den som enbart har tapperhet, men ingen klokhed, måttfullhet, och rättrådighet att balansera den med, är inte avundsvärd, utan snarare att beklaga, konstaterar Carl Magnus Mellin, själv adlig, i en avhandling 1688. Hos Mellin uppträder också tanken att tapperhet handlar väl så mycket om att övervinna sig själv som om att "besegra fiender och bryta ned murar".

Detta är en läsvärd bok med många uppslag för nya tankar kring tapperhet. Den har dock skönhetsfläckar. Vissa av författarna förlitar sig väl mycket på anglosaxiskt sekundärmaterial. Azincourt blir genomgående Agincourt. Clausewitz citeras på ett ställe på engelska och med hänvisning till boktiteln *On War*. Här borde principen vara att man antingen citerar eller översätter

från originalspråk (i detta fall tyska) eller citerar från en publicerad svensk översättning (i detta fall *Om kriget*, Stockholm 1991). Det förekommer i ett kapitel flera referenser till en svensk översättning av Platon, men det framgår inte om det är till exempel Claes Lindskogs översättning från 1920-talet eller Jan Stolpes från 2000-talet. Boken saknar också ett register, vilket är en brist eftersom man som läsare skulle ha nytta av att snabbt kunna jämföra hur olika författare tar sig an teman som till exempel dygdernas enhet.

Linnéuniversitetet

PER BAUHN

Kent Andersson, *Krigarna från Valsgärde: Glimtar från en guld- och granatskimrande forntid* (Stockholm 2017).

Lika mycket som allmänheten känner till vikingatiden och de omåttligt populära vikingarna, lika lite känner den till människorna som levde under den föregående tidsperioden vendeltiden, ca 550–750 e. Kr. Bokhyllorna gapar tomma vad gäller populärvetenskapliga skildringar av denna period. Detta trots att vad som finns att berätta utifrån det arkeologiska materialet från denna tid är häpnadsväckande.

I *Krigarna från Valsgärde: Glimtar från en guld- och granatskimrande forntid* tar Kent Andersson ett viktigt steg mot att belysa såväl tidsepoken som en av Sveriges största arkeologiska skatter – Valsgärdegravfältet. Andersson har gjort en fyndmässig djupdykning i fyra av de praktfulla båtgravar som grävts fram i uppländska Valsgärde, daterade från slutet av 500-talet till och med 700-talet. Gravarna är ett urval av några av de mest magnifika båtgravarna från Valsgärdegravfältet, ett gravfält som var i bruk redan några hundra år före vår tideräkningens början och som fortsatte att användas in på 1100-talet.

15 båtgravar har totalt hittats i Valsgärde. De markerar ett tydligt brott mot det tidigare gravskicket och skiljer sig radikalt från den lokala traditionen. Ungefär en man ur varje generation begravdes i båtar i Valsgärde under den här tidsperioden, och till skillnad från de övriga familjemedlemmarna brändes inte kropparna utan jordades. De fick föremål med sig till livet efter detta, alltifrån en fullständig köksutrustning och praktfulla vapen till dresserade rovdjur. Att just de fyra gravarna benämnda 5, 6, 7 och 8 står i fokus i denna bok förklaras av deras synnerligen rikhaltiga och varierade gravgods.

Inledningsvis utgår författaren från gravarnas lokalitet och teorier om platsens betydelse i förhistorisk tid, vilket följs av ett kort kapitel om vad som utmärker perioden vendeltiden. Denna sammanfattas som en drama-

tisk tid då det fornnordiska samhället genomgick en av sina allra största förändringar. Illustrativt får vi ta del av hur människorna bodde och vad de levde av. Författaren utgår från de människor som utgjorde samhällets översta skikt, aristokraterna. "Det var den här gruppen som begravdes på ett sätt som gjorde att de även efter döden skilde sig från andra i samhället. Och det är några av dem som vi finner spåren av i gravarna i Valsgårde", skriver Andersson (s. 15).

Kapitel 3 avhandlar hur och när arkeologerna upptäckte Valsgårde. Med ett rikt bildmaterial från de tidiga utgrävningarna under 1920-talet och framåt får vi ta del av ett stycke arkeologihistoria och kopplingen mellan männen i gravarna och den samtida intelligande bosättningen och hallbyggnaden. En genomgång av hur gravskicket förändras vid den här tiden och av olika former av båtgravar leder vidare till ett resonemang om hur fyndmaterialet vid närmare granskning kan dölja en annan mening än att de enbart skulle vara personliga ägodelar som den döde skulle ha med sig i livet efter detta. Andersson återkopplar till teorin att de i själva verket varit gamla, till och med antikviteter, och i vissa fall trasiga: kanske var detta en önskan om att knyta an till äldre generationer, och att de gamla föremålen har haft ett högre prestigevärde – kanske till och med liksom i sagorna varit ryktbara med egna namn och berättelser.

Störst fokus har Andersson lagt på en sammanställning av just fyndmaterialet i gravarna, vilket utgör ungefär tre fjärdedelar av bokens innehåll. Läsaren får här en allmän introduktion till vad som utmärker varje fyndkategori under vendeltiden, följt av en gedigen genomgång av det specifika fyndmaterialet från de fyra gravarna. I ett första kapitel avhandlas vilka vapen och vilken typ av utrustning männen fick med sig, såsom svärd, sköldar, pilbågar etcetera. Här får vi också kortare utblickar mot andra kulturer som kan ha inspirerat hantverkarna och "hur de tog det bästa från två världar och kombinerade det till något som var användbart i Mälardalen". De följande kapitlen avhandlar djuren som följde dem i graven, följt av mat- och dryckesrelaterade föremål, nöjesrelaterade föremål och om det förgängliga såsom textilier och andra liknande organiska ämnen, samt vad som för oss i dag inte förefaller vara lika uttalade statusmarkörer. Att författaren väljer att ta upp det som inte bevarats till våra dagar skapar en bra helhetsbild av hur gravarna en gång kan ha sett ut, och han sammanfattar väl hur samtliga fynd haft en bestämd uppgift och lagts ned av en speciell anledning.

Detta är en bok för den som i första hand vill lära sig mer om just föremålen i dessa fyra praktfulla båtgravar, som just ger oss glimtar från den guld- och granatskimrande vendeltiden. Fynden beskrivs ofta mycket detaljerat, och läsaren förväntas ha en del förkunskaper om tekniska begrepp och terminologi. Upplägget som författaren har valt med hänvisningar mellan

gravarna 5,6,7 och 8 gör vidare att läsaren med fördel bör ha en förförståelse om vilka dessa gravar är. Men även för den initierade hade boken tjänat på exempelvis ett uppslag med samlad grafisk design över gravarna, som läsaren kan gå tillbaka till då jämförelserna mellan fynden i de olika gravarna görs. Ett alternativ skulle kunna varit att författaren fokuserade på varje grav för sig.

Trots ovanstående anmärkningar är *Krigarna från Valsgärde: Glimtar från en guld- och granatskimrande forntid* intressant och klart läsvärd. Boken är ett viktigt tillskott till att fylla den vendeltida luckan för en bredare publik. Läsaren hänförs av den praktfullhet som gravarna utgjorde, men gravarna fungerar också som en intressant ingång till vad de gravlagda kan berätta om samhället och om de efterlevande. Jag efterlyser fler verk som kan göra detta.

Stiftelsen Uppåkra arkeologiska center

SOFIA WINGE

Nils Modig, *Båtsmän från Bohuslän: Tjänsten i flottan och livet på torpet* (Malmö: Universus Academic Press 2017). 297 s.

Det ständiga knekتهållet är väsentligt mer utforskat än båtsmännen i det yngre indelningsverket. I bägge fallen gäller dock att mycket av vår kunskap bygger på insatser från amatör- och lokalhistoriker. Den militära indelningen satte sin prägel på bondesamhället under mer än 200 år innan den avskaffades i början av 1900-talet. Militären organiserades enligt ett rikstäckande system som behövde anpassas efter lokala förutsättningar. En allsidig förståelse kräver därför många kompletterande studier av regionala förhållanden.

Nils Modig är pensionerad kommandörkapten och sommarbohuslänning. Han har tidigare bland annat skrivit en bok om Strömstad i krig och ofred. I förordet till den nya boken frånsäger han sig vetenskapliga anspråk, men han har ingen anledning att hålla sitt ljus under skäppan. Bortsett från lite svajiga transkriberingsprinciper och en del skönhetsfläckar i formalian är det en gedigen undersökning. Källmaterialsituationen är stundtals otillfredsställande, inte minst för de äldsta perioderna, men Modig redovisar tydligt när källorna tiger och spekulationer vidtar. Viss komparation med annan forskning redovisas, framför allt vad gäller den undersökta populationens sociologiska sammansättning. Jämförelserna blir delvis impressionistiska på grund av den lilla mängden jämförbar forskning, men de antyder att båtsmanssystemet uppvisade stora lokala variationer i rekrytering och utform-

ning, kanske även över tid. Framställningen är huvudsakligen tematiskt organiserad och eventuella förändringar med tiden är svåra att följa.

Den grundläggande fråga Modig vill besvara är om båtsmansorganisationen klarade sin huvuduppgift: att förse flottan med dugliga sjömän. Medan inlandssocknarna satte upp knektar organiserades båtsmanshållen runt kusterna. Avsikten var förstås att man skulle få sjövänt folk till flottans fartyg. Överraskande är därför hur stor andel båtsmän som i realiteten rekryterades från jordbruket även i Bohuslän. Av 309 undersökta båtsmän från 1800-talet hade bara knappt åtta procent en bakgrund inom sjönäringen (söner till fiskare, sjömän eller båtsmän). Men en rulla från 1817–1823 registrerar endast 17 procent av 276 båtsmän som obefarna, det vill säga de hade mindre än sex månaders sjökommendering. Modig antar att erfarenheterna hade stärkts under de oroliga decennierna kring 1800 med många krig och mobiliseringar. Vid en rikstäckande undersökning 1751 var så många som 6 683 av flottans totalt 12 230 man obefarna. På det hela taget menar Modig att båtsmansorganisationen tycks ha fungerat väl. "Att båtsmanshållet behölls under drygt 200 år antyder att flottan var nöjd med bemanningssystemet", sammanfattar han (s. 164), men just det är inget övertygande argument. Spårbundenheten var stark och det fanns många andra delar i 1600-talets indelningsverk som behölls långt över bäst före-datum och Modig ger inte det slutgiltiga svaret på frågan om båtsmansorganisationens effektivitet. Däremot har han levererat en rimlig hypotes och underlag för annan forskning att bygga vidare på, vilket är gott nog.

Boken berör mycket mer än flottans bemanning och kulturhistorien är väl så viktig i den genomillustrerade boken. Här behandlas båtsmännens rekrytering, tjänstgöring, avlöning och uniformering, vardagslivet på båtsmanstorpen, hustruns och barnens villkor, namnskick, mathållning, förhållande till rotebönder och en hel del annat. Båtsmännen och deras familjer var en naturlig del av lokalsamhället. Modig redovisar såväl fridfull sammanlevnad som konflikter mellan rotebönder och båtsmän. Några tydliga strukturella mönster redovisas inte, utan relationerna tycks ofta ha varit personberoende.

Ett betydande arbete har lagts ned på att spåra upp båtsmanstorpen i källor och terräng; omkring 300 torp redovisas i tabell- och kartbilaga. Författaren har personligen besökt många av lokaliteterna och konstaterar att det är kulturminnen som sällan vårdas efter förtjänst. Boken kan förhoppningsvis bidra till att sätta ljuset på detta kulturarv och inspirera andra till liknande undersökningar i andra delar av landet.

En liten avslutande reflektion: Som fackman får man inte sällan höra att yrkesjargong kan upplevas exkluderande och bör undvikas. Det maritima området tycks utgöra en frizon. Nils Modig går sina läsare till pedagogiskt

möte och i fotnoter förklaras obsoleta termer som "dråplig", "avdanka", "karpus" och "backstuga". Sjötekniska termer lämnas dock till största delen utan förklaring och vi förväntas förstå innebörden av att slå knytting och lägga sarvingar, sejsingar och plattning. Man skall inte generalisera utifrån sig själv, men för egen del känner jag mig avgjort mer bekant med de förra begreppen än med de senare.

Kungl. biblioteket

JONAS NORDIN

Torsten Ekman, *Helsingfors röda fanor: Från arbetarrörelsens tidiga år 1883–1917* (Oslo: Schildts & Söderströms 2017). 319 s.

Året är 1917. Torsten Ekmans bok inleds med uppmaning till röda gardet att samlas klockan 5 på eftermiddagen den 12 maj på fältet i Kajsaniemi park. Det var gardets veteraner från revolutionsåren 1905 och 1906 som nu mönsttrade upp. Platsen är Helsingfors och ämnet är historien om den finländska arbetarrörelsens framväxt.

Det är en vacker och välskrivna bok av en historiskt välmeriterad journalist som med lätthet tar läsaren med på en historisk resa genom ett fridfullt och stillsamt Helsingfors med start i 1800-talets senare del, en idyll som allteftersom blir alltmer mångfacetterad och mångbottnad för att slutligen krackelera.

Boken är en lokalhistorisk studie av den tidiga arbetarrörelsens genombruttsår i Helsingfors och den slutar vid tiden för de dramatiska händelserna 1917/1918. Även om författaren ramar in berättelsen genom samlingen på torget 1917 och avslutar med revolutionens och inbördeskrigets efterspel 1918, så är det inte dessa dramatiska händelser som utgör bokens fokus. I stället vill författaren spegla den finländska nationens födslovändor genom de dubbla och på många sätt komplicerade spänningsfält som fanns i det framväxande industrisamhället; det löper en historisk väv av nationell frigörelse från Ryssland som ibland samspejar och ibland korsar de djupa klasskonflikter som utgör den andra tråden i Ekmans berättelse om storfurstendömet Finland. Platsen är Helsingfors och Torsten Ekman speglar sedan händelseutvecklingen med den tidiga finländska arbetarrörelsen i centrum. Det finns en parallell i den lokala historieskrivningen till Matias Kaihovirtas avhandling *Oroliga inför framtiden: En studie av folkligt politiskt agerande bland bruksarbetarna i Billnäs ca 1900–1920* från 2015 där Kaihovirta undersöker bruksarbetarnas aktioner och mobilisering i Billnäs vid samma tid. De båda miljöerna var en del av nationell frigörelse och klasskonflikter.

I Ekmans berättelse präglas staden under 1800-talets senare del av en fridfull lunk i skarp kontrast till Sankt Petersburgs revolutionära oro. Liberala företagare försökte förbättra arbetarnas och småfolkets levnadsvillkor genom att arbeta för sociala reformer. Företagare som Viktor Julius von Wright bildade liberala arbetarföreningar, delvis under tryck från en växande socialistisk europeisk arbetarrörelse, och inte minst i svallvågorna efter Pariskommunen 1871. Mot slutet av århundradet radikaliserades den finländska arbetarrörelsen i skuggan av rösträttsfrågan. Följden blev bildandet av Finlands arbetarparti i Åbo den 17 juli 1899. På plats fanns också Hjalmar Branting.

Berättelsens andra axel utgörs av storfurstendömet skiftande autonomi i förhållandet till Ryssland. Nästan alla viktigare händelser i det Ryska imperiet återspeglas i Finland i form av större eller mer inskränkt autonomi, som ett ryskt dragspel mellan eftergifter och repression. Sammanbrottet i samband med nederlaget mot Japan ledde i Ryssland till inre roligheter med den blodiga söndagen i Sankt Petersburg i januari 1905 och attentaten mot tsarens farbror, men just sammanbrottet öppnade, enligt Ekman, samtidigt en möjlighet för finska autonomisträvanden. Även om våldsvågen också spred sig till Helsingfors var det den följande strejkrörelsen för en rösträttsreform som blev det samlande finska projektet. Men samtidigt fanns en gräns för autonomi, vilket snart visade sig i Stolypins auktoritära styre.

Före valreformen och valet 1907 var mer än två tredjedelar av befolkningen utestängda från valen till ständslantdagen. Vid det första valet enligt den nya lantdagsordningen i mars 1907 valdes Hilja Pärssinen. Hon var en av de ledande inom den socialdemokratiska kvinnorörelsen och valdes in som en av 19 kvinnliga ledamöter. Därmed hade Finland enligt Ekman Nordens mest demokratiska och moderna konstitutionella representationsreform. Kravet bakom allmän och lika rösträtt hade varit massivt och hade föregåtts av oroligheter och strejker. När även polisen beslöt att ansluta sig till de strejkande "utbröt jubel och hurrarop" (s. 122). Lantdagsreformen – eller det så kallade novembermanifestet – uppfyllde dock inte de breda folklagrens förväntningar. Trots ett demokratiskt valsysteem låg makten ytterst hos en enväldig tsar som styrde från Sankt Petersburg "där Stolypin bestämde riktningen" (s. 257). Samtidigt bestod klassamhällets orättvisor. Ekman visar hur de revolutionära rörelserna och upproren i Ryssland 1905 och de senare februari- och oktoberrevolutionerna 1917 också kom att spegla gatubilden i Helsingfors genom stridigheter mellan upproriska och kejsarlojala truppförband, av soldatdemonstrationer i de ryska förbanden och strejker bland den finska arbetarbefolkningen med sympatier för de upproriska.

Det är intressant att få följa hur nära den revolutionära repertoaren i storhertigdömet samspelade med revolutionärernas i Ryssland. Förtjänst-

fullt låter Ekman läsaren ta del av flera detaljerade exempel. Det fanns nära personkontakter med de revolutionära rörelserna i Sankt Petersburg, men även med anarkister i Sverige. Efter ryskt mönster iscensattes en lång rad av bankrån för att finansiera vapenköp och efter ett misslyckat sådant mot Föreningsbankens filial i centrala Helsingfors 1906 flydde några av förövarna till Stockholm där man planerade nya bankrån, bland annat mot riksbanken. Det hela uppdagades dock i förtid och polisen kunde beslagta dynamit och revolverar. Under samma år utfördes också en rad dramatiska bombattentat mot poliskårens och stadsfiskalens bostadshus i Helsingfors. Det hände också att missnöjda arbetare sköt sina chefer. Anarkisterna i staden hade sin central förlagd till Café Iris och i Malmö planerades på motsvarande vis ett bombattentat på det radikala Café Utposten. Och på samma sätt som bomben på Amalthea 1908 i Sverige, skapade rånen, mordet och bomberna i Finland panik hos den mer moderata socialdemokratiska finska partiledningen. Hur skulle man hantera anklagelserna i de borgerliga tidningarna? Ledningen för de finska socialdemokraterna tog (som i Sverige) bestämt avstånd från våldsanvändningen, men förklarade samtidigt att det var det kapitalistiska samhällets orättvisor som framtvingade desperata aktioner.

Det är hundra år sedan vårt grannland blev självständigt 1918. Men det var en födelse med komplikationer. Inbördeskriget, frihetskriget, medborgarkriget, broderkriget eller klasskriget – benämningar med tydliga ideologiska implikationer – utgjorde födslovändorna. Resultatet var massavrättningar under och efter krigshandlingarna och massdöd i svält och sjukdomar bland de röda krigsfångarna efter kriget. I detta återfinns de påträngande narrativ som följt genom Finlands historia; som en smärtsam påminnelse om klassorättvisorna i tiden; som en svensk aktivism kopplad till djupt reaktionära kretsar; som ett frihetskrig med Gustaf Mannerheims vita armé uppbackad av tyska trupper. De radikalare rödgardisterna sneglade österut mot arbetar- och bondestaten Sovjetunionen. De vita kunde samla sina flernationella styrkor inför hotet om att bolsjevikerna och deras röda kosacker också stod beredda att ta över makten i Finland.

Torsten Ekmans bok kommer välförtjänt att få många läsare och visar på styrkan i en journalistiskt driven och välskrivna berättelse.

Malmö universitet/Lunds universitet

ROGER JOHANSSON

Milla Bergström & Kirsi Salonen (eds.), *The Holy See's foreign policies in inter-war Europe*, Publications of the Finnish Society of Church History 232 (Helsinki: Suomen Kirkkohistorialainen Seura 2016). 207 pp.

The end of World War I saw Europe recast in many ways. Centuries-old monarchies vacated maps for a patchwork of nation-states; unprecedented devastation exacerbated social conflicts; and the two dominant societal mindsets, liberalism and conservatism, were meeting challenges from both poles of the political landscape. In presenting eight essays on the Holy See as an international actor in the inter-war period, the editors seek to "give an overview of the framework within which the Holy See was navigating" (p. 7) the New Europe. A testimony is, thus, given that the trope of the nave of St. Peter is alive and kicking in the 21st century. A closer look at the volume reveals an introduction and seven essays, harboured in two sections that feature nationalism and Catholic peripheries; essays oscillate from 17 to 27 pages, and each has a reference list appended. It is, therefore, an open question whether one should expect a framework as promised, or case studies addressing the two significant areas of the Holy See's diplomatic activity that the editors highlight in the introductory essay. Due to the fact that most historians of the era treat church history as a periphery, this lucid chapter is much appreciated. Yet it documents the other half of the apple, i.e. that church historians sometimes oversimplify temporal affairs. A map of the "New Europe" (p. 17) reveals surprisingly few "contested areas". For example, it is completely quiet about the Wilno/Vilnius dispute that has torn two Catholic neighbours so much apart from each other that Polish-Lithuanian diplomatic relations were established only in 1938 and in tense atmosphere.

Cardinal Eugenio Pacelli, a future Pope Pius XII, might well be the most discussed pontifex of the last centuries. Kirsti Salonen sketches an account of his German years (1917–1929). Through the lens of archival disposition, readers get an overview over a wide range of political and ecclesiastical affairs of urgency, from the nunciature's vantage point. It should be said that a critical online edition of its reporting is in preparation for some time already. But there is not much about Pacelli as an actor; the role of a desirably impartial rapporteur hardly adds anything to the expectations of an educated reader. Suvi Kansikas' essay on the Danzig situation in the early 1920s is a better-conceived case study. It illustrates how an irregular international status of the free city generated diplomatic agency for the Holy See. Thus, Kansikas shows that church history is likely to shed additional light on the intricacies of the Danzig problem. Milla Bergström takes her readers into the heart of the traditional East European borderland where Catholicism of Latin and Byzantine rites meets/challenges Russian and, to

a lesser extent, Armenian Orthodoxy – to the Galician city of Lwów/Lviv (Lemberg, Leopoldis) in the early 1920s. In this essay, Bergström reiterates the path towards nomination of an archbishop for an extremely complicated province, a skilled administrator able to comply with the realities of a (re-)nascent nation-state and, at the same time, to mediate in an aftermath of an inter-ethnic and inter-denominational strife. The well-documented study originates with Bergström's thesis on the Holy See and Eastern Galician problems which, against the background of this book chapter, appears to be very promising. Scholars of interwar Central Eastern Europe would no doubt welcome an English translation. The "Nationalism" section closes with an essay on the Maltese language issue during the interwar period, by Aapo Laitinen. This seemingly peripheral question threatened to yield complications for the Holy See in La Valetta, London and Rome at the same time. As regards the Vatican's relations with both great powers involved, stakes were high; no wonder that the Holy See, in pursuit of detachment, encouraged Maltese hierarchy to abstain from engagement.

Two studies address the challenges for Catholic expansion in traditionally Protestant Nordic countries that reclaimed independence from the Russian Empire in 1917/1918. While Suvi Rytty examines the concept of Finland as fertile ground for, and a stepping stone towards, the recatholization of the Nordic countries, Mikko Ketola suggests that Estonia attracted the Holy See also as a prospective "window" to Bolshevik Russia. Thus, Ketola adds a religious dimension to a well-known concept of the Baltics as a Western perceptual springboard to Russia (Soviet Union), epitomized by the Cold War historian Daniel Yergin's US "Riga Axioms". It is interesting to see how missionary activities and a more apparent Catholic presence, albeit provoking alarmist reactions in some Protestant quarters, were prone to support national independence and European connection, be it through efforts to nationalize Finnish clergy and through the reinvention of that country's pre-Reformation history, or through attempts to arrive at union with Estonian Orthodox clergy, thereby weakening its links to Russia. Laura Putinarolli studies the 1930 "Crusade of Prayers for Russia". Employing Vatican and Russian sources, she is able to sketch, in a typically Newtonian fashion, both action and reaction. Putinarolli concludes that this "crusade" was instrumental for the emergence of individual religious rights as an issue of universal appeal, a topic which is more extensively dealt with within Cold War historiography.

All in all, this volume invites to a question: What did foreign policy mean for the Holy See between the world wars?

In international relations, foreign policy is usually understood as a set of measures enacted by legitimate representatives of sovereign states, mostly

nation-states in the 20th century, and supposed to deliver desired outcomes in relations with other states so as to safeguard national interest. Holy See is an exceptional actor in this respect, for several reasons. Firstly, it reclaimed full sovereignty only in 1929 (note that the Roman Question, as vital as it was for the Vatican, is being mentioned only in passing here). Secondly, its diplomats were nationals of states which they were not representing. Moreover, their loyalty to the Holy See, i.e a foreign power, was expected to take precedence over national sentiment. And thirdly, as presented essays illustrate, the Holy See's policies were designed to solve pending issues in many countries, very different from one another, but not directly related to these countries as actors in international politics. Only a few actions analyzed here were compatible with government-to-government negotiations, the corner-stone of foreign policy and diplomacy. In general, they tended to emerge as responses to situations that had created dilemmas as regards temporal administration of the Catholic Church as a transnational entity in particular territorial settings. Therefore, those in charge of the Holy See's foreign relations, in the Vatican and at nunciatures alike, were highly receptive to the involved states' foreign policies and domestic climate. As a consequence, actions of nunciatures, albeit occasionally with transborder effects and informed about local foreign policy imperatives, were predominantly of an inward-looking, domestic character. Their foreign policy aspects tended to be secondary.

It is a pity that the book does not have a proper closing chapter as an attempt to synthesize presented investigation and, actually, to deliver the heralded framework of the Holy See's foreign policy between the two world wars. Important regions are missing from the broader picture. For example, the Balkans where Angelo Giuseppe Roncalli, a future John XXIII, served for a decade in a multiethnic and multiconfessional setting. Or, for that matter, the entire Iberian Peninsula, traditionally a Catholic bulwark, now under pressure of secularization and not exclusively orthodox indigenous reaction under the aegis of Francisco Franco or Antonio Oliveira Salazar. The French Third Republic is absent, too. These and other cases needed to be included, should the volume travel beyond a collection of loosely communicating essays. To be certain, non omnia possumus omnes. Moreover, edited volumes depend much on the network that their editors manage to get on board. *The Holy See's foreign policies in inter-war Europe* comes as an almost entirely Finnish enterprise. It documents that there is a competent cohort of contemporary church historians with specifically Catholic research interest. One should only hope for a sequel of some sort.

Birgitta Almgren, *Dröm och verklighet: Stellan Arvidsson – kärleken, dikten, politiken* (Stockholm: Carlssons 2016). 398 s.

Att fånga ett liv mellan pärnarna på en bok är en stor utmaning. Än större blir utmaningen när livet är ett sådant som inbjuder till betraktelse från många håll. Det liv som Birgitta Almgren, professor emerita i tyska vid Södertörns högskola, har valt att försöka fånga in i boken *Dröm och verklighet: Stellan Arvidsson – kärleken, dikten, politiken* är just ett sådant. Och det får sina konsekvenser, på gott och ont.

Ansatsen är något förvirrande. I den mån författaren gör anspråk på att anlägga ett särskilt perspektiv är det ett biografiskt sådant, och mer bestämt ett parbiografiskt. Ett perspektiv som förvisso kan vara mycket produktivt i fall där källsituationen tillåter, och där det just finns en monogam – eller åtminstone specifik – parrelation att sätta i centrum. Redan prologen visar dock att historien om Stellan Arvidssons (1902–1997) intima relationer är svår att pressa in i en parbiografisk analysram. Den ungdomskärlek som åbe-ropas i den inledande dikten, och som även pryder bokens omslag, lämnade Arvidsson efter en kort romans, och lämnar oss läsare redan efter två sidor. Den kvinna som blev hans fru några år senare fick så småningom konkurrens av ännu en kvinna. Och även denna tredje kvinna – Britta Stenholm, som Arvidsson levde ihop med från slutet av 1950-talet fram till sin död och som presenteras som Arvidssons viktigaste livspartner – förblir tyvärr, på grund av det ganska tunna källäge som också noteras av författaren, mest en skuggfigur vid Arvidssons sida i boken.

Berättelsen om Stellan Arvidssons parrelationer förpassas dessutom nästan helt till ett epilogliknande kapitel med rubriken "Breven berättar" (som för övrigt berättar lika mycket om Arvidsson själv som läroverkslärare och folkbildare på Gotland och läroverksrektor i Hudiksvall, och hans sorg över de två söner som dog i späd ålder). På de 325 föregående sidorna utkristalliserar i stället en rad historier om Stellan Arvidsson. Stellan Arvidsson, pionjär och centralfigur inom svenska Clarté. Stellan Arvidsson, den unge Thorildforskaren. Stellan Arvidsson, den åldrade Thorildforskaren. Stellan Arvidsson, den måttlösa empirikern. Stellan Arvidsson, svensklektorn i Greifswald. Stellan Arvidsson, antinazisten. Stellan Arvidsson, utredaren och skolreformatorn. Stellan Arvidsson, rektorn. Stellan Arvidsson, ateisten. Stellan Arvidsson, kulturarvskämpen. Stellan Arvidsson, kulturpolitikern. Stellan Arvidsson, ordföranden i Sveriges Författarförening. Stellan Arvidsson, socialdemokraten. Stellan Arvidsson, den okritiske DDR-vännen (här, liksom i kapitlet om enhetsskolan, kommer även Britta Stenholm in på ett hörn). Stellan Arvidsson, fredsaktivisten. Stellan Arvidsson, poeten.

Det tematiska upplägget har sina fördelar. Att hela tiden återvända till

början, och en ny sida av Stellan, gör emellertid att jag som läsare ofta lämnas undrande över frågan om hur de olika delarna av Arvidsson hängde ihop och påverkade varandra. Det sammanhängande jaget är måhända en illusion och en konstruktion, men föreställningen om ett alldeles fragmenterat jag är det nog likaså.

Boken är rikt illustrerad med ett intressant bildmaterial, men hade språkligt mått bra av en del redigering. Inblickarna i forskningsprocessen blir onödigt detaljerade, stilen blir ibland pratig och i texten förekommer också många upprepningar, även inom enskilda kapitel. Det varierar också mycket i vilken mån Almgren ansluter till relevanta forskningslägen. Metodiskt säger sig Almgren rikta in sig på en lingvistisk-semantisk analys, dock utan att klargöra vad detta skulle innebära här, eller, vad jag kan bedöma, egentligen ägna sig särskilt mycket åt denna typ av analys i bokens olika kapitel – med undantag för det mer litteraturvetenskapliga kapitel som fokuserar på stil och tematik i Arvidssons alltmer modernistiska lyrik.

Bäst fungerar boken i de delar där källmaterialet tillåter skildringen att gå mer på djupet, där Arvidssons verksamhet kan anknytas till ett forskningsläge, och där Almgren redan har på fötterna genom sina tidigare böcker *Inte bara Stasi... Relationer Sverige-DDR 1949–1990* och *Inte bara spioner... Stasi-infiltration i Sverige under kalla kriget*. Det långa kapitlet om DDR-engagemanget är ett sådant. Kapitlet om enhetsskolans inte okomplicerade tillkomstprocess är ett annat, där Almgren också på ett förtjänstfullt sätt argumenterar mot bilden av Arvidsson som förespråkare för en slapp och bildningsfientlig typ av skola. Tvärtom framstår Arvidsson som starkt präglad av klassiska bildningsideal, med huvudmålet att – inom ramarna för en gemensam skola med lika möjligheter för alla barn – skapa en kunskapsorienterad utbildning, individanpassad men allt annat än kravlös. Här speglas också mer av hans och Britta Stenholms samarbete och deras respektive insatser på det utbildningspolitiska fältet, inklusive de som inbegrep kontakter med DDR.

En fascinerande fråga som berörs men inte får något definitivt svar – kanske finns det inget – är hur Arvidssons dröm om en ny skola med stark betoning på demokratifostran och hänsyn till individens behov kunde kombineras med hans samtidiga vurm för en starkt kollektivistisk och auktoritär stat som DDR. Vid ett av de få tillfällen han alls kritiserade skolan i DDR riktades kritiken mot hur systemet särbehandlade idrottsbegåvade elever och på så sätt svek sina förmodade jämlikhetsideal. Arvidssons inbitna försvar av DDR – trots alltmer ovedersägliga vittnesmål om repression och åsiktsförtryck i landet – förblir också lite av ett mysterium i andra avseenden. Hur gick det ihop med hans samtidiga envishet i att definiera sig som demokratisk socialist, inte kommunist, och engagemang i

yttrandefrihetsfrågor – ett engagemang som också speglades i hans livslånga, till identifikation gränsande, intresse för Thomas Thorild? En observation som görs i början av boken, i kapitlet om Thorildforskningen, är att Thorild i Arvidssons tolkning blev alltmer socialistisk ju äldre Arvidsson själv blev, något som hade varit intressant att få vidare utrett i DDR-kapitlet. Ateisten och socialisten Arvidssons mångåriga vänskap med den konservative katoliken Sven Stolpe kan också framstå som paradoxal, men speglas på ett klargörande sätt i ett intressant delkapitel.

Sammanfattningsvis är *Dröm och verklighet* en något vildvuxen bok, som dock inom sig rymmer flera intressanta småberättelser och pusselbitar till det svenska 1900-talets och välfärdsstatens historia.

Stockholms universitet

ANNIKA BERG